

Поглед към теоретичния дебат за езика на омразата

Орлин Спасов, Фондация „Медийна демокрация“

София, август 2015 (последна редакция: 10.09.2015)

Дебатът около ограничаването на езика на омразата има дълга история. Втората световна война с изстъпленията на Холокоста, а след това и 1968 г. с мащабните социални революции в западния свят постепенно слагат край на безкритичната употреба на език на омразата в публичното пространство, включително и в медиите. Изрази, които преди десетилетия са били в широко обръщение, днес са изключени от медийната и политическата практика. Появяват се многобройни организации и движения за защита на гражданските права. Дискусиите по темата стават изключително интензивни. Те обхващат правото, политическата теория, философията, лингвистиката и др. Макар и много по-късно и в по-слаба степен, те се случват и в България.

В центъра на дебатите е отношението между езика на омразата и свободата на словото. Трябва ли да се налагат закони и други ограничения върху изказвания, насаждащи омраза, или не? Подобни рестрикции не ограничават ли фундаменталната свобода на словото? В хода на обсъжданията се оформят два лагера, които използват конкуриращи се аргументи. Позициите често са оцветени и политически, макар на практика да е невъзможно да се прокара твърда разделителна линия по тази тема, защото в различните политически лагери са налице и привърженици, и противници на законовите рестрикции на езика на омразата.

Противниците на ограниченията сами изхождат от различни, често противоположни позиции. Сред най-известните и влиятелни представители на тази група е Джудит Бътлър. В анализа си на езика на омразата, направен в книгата *Вълнуващата реч. Политиката на перформатива*, тя застъпва тезата, че това, което езикът на омразата най-вече прави, „е да конституира субекта в подчинена позиция“ (Butler 1997: 18). Бътлър подема някои ключови идеи на Джон Остин. Неговата философия на езика е базирана върху перформативното му измерение. В лекциите, издадени в книгата *Как с думи се вършат неща*,

Остин тръгва от допускането, че „... казването на нещо е *извършване* на нещо“, „... чрез казването или *при* казването на нещо, ние го извършваме“. По този начин той проблематизира „едно вековно допускане във философията – допускане, че казването на нещо [...] е винаги и само *твърдене* на нещо“ (Остин 1996 [1962]: 23). Направена е директна връзка между езиков акт и действие. Въведено е разграничение между локутивен речеви акт (който носи значението и е свързан с констатиране), илокутивен акт (изразява перформативност, т.е. „изпълнение на акт *при* казването на нещо като различно от изпълнение на акт *на* казване на нещо“ (91) и перлокутивен акт (свързан, по думите на Остин, с „*постигането* на определени следствия чрез казването на нещо“ (109).

В своя анализ на езика на омразата Джудит Бътлър доразвива идеите на Остин. Тя нюансира идеята за директна връзка между речеви акт и действие. Според нея презумпцията, че дадена реч не само „комуникира омраза“, но представлява и нараняващ (травмиращ) акт, трябва да бъде разглеждана внимателно, защото не всеки речеви акт притежава подобна сила. Макар много речеви актове да са „поведение“ (conduct) в тесния смисъл на думата, далеч не всички от тях произвеждат ефекти и затова могат, съгласно Остин, да се разглеждат като провалени перформативи. Ето защо, смята Бътлър, не винаги е задължително да се каже, че речевият акт действа ефикасно.

В примерите за език на омразата Бътлър прави разграничение между илокутивен акт и перлокутивен акт. При първия ефектът се произвежда веднага, казване и правене съвпадат, както например в речта на съдията когато казва „осъждам Ви“. Тук социалните и лингвистични конвенции са определящи за ефекта. От друга страна перлокутивният акт генерира мрежа от последици, като те често са отложени във времето. Някои от последиците на перлокуцията могат да бъдат непреднамерени. Според Бътлър самият Остин помества нараняването чрез слово по-скоро в обхвата на перлокуцията. По думите на Бътлър, по този начин Остин подсказва, че „причините за нараняването не са в конвенциите, към които даден речеви акт се отнася, а в специфичните последици, които речевия акт произвежда“ (17).

В аргументите, с които се противопоставя на законовите ограничения на езика на омразата, Бътлър изхожда най-вече от това, че „правният дискурс за езика на омразата сам по себе си се явява изкарване наново на сцената на представлението на езика на омразата“ (14). Нещо повече, няма език на омразата в пълния смисъл на думата до момента, в който съд реши, че има. Така законът всъщност легитимира езика на омразата. Този език се превръща, твърди Бътлър, в „правен инструмент, чрез който да се произвежда и разпространява дискурс за расата и сексуалността под рубриката на борбата с расизма и сексизма“ (97). Разбира се, казвайки това Бътлър не твърди, че

законът създава и насърчава език на омразата, а само, че „решението да се избере кой от различните речеви актове ще попадне под рубриката на реч на омразата, ще се взема от съдилищата“ (97). Заедно с това е налице увеличаване на властта на държавата да налага разграничение между публично защитена и незащитена реч чрез регулации. Същевременно обаче, отбелязва Бътлър, политическата неутралност на юридическия език е силно съмнителна.

Според Бътлър, „най-общо се счита, че аргументи в полза на рухването на разграничението реч/поведение са склонни да засилят случаите на държавно регулиране и да преустановят позоваването на Първата поправка [на конституцията на САЩ]. Аргументи, които настояват, че речевите актове са повече реч, отколкото поведение, от друга страна, са склонни да работят в полза на суспендиране на държавната намеса“ (20).¹

Заедно с настояването за поддържане на разграничението между казване и правене (действие), Бътлър недвусмислено приема, че речевият акт може да доведе до нанасянето на вреда, на която трябва да се противодейства. Същевременно тя се противопоставя на подходите към езика на омразата, които отдават приоритет на пълното обединяване на реч и действие и смята, че „на ритуалната верига на езика на омразата не може да се противодейства ефективно посредством цензура“ (102). Възражайки рязко срещу държавната намеса, Бътлър приема за допустими други форми на регулация на езика на омразата, като например университетските езикови кодекси. Те са широко разпространени в американските университети като част от усилията за преодоляване на негативно отношение към студенти и изследователи, принадлежащи към различни уязвими групи.

Всъщност възможностите за противодействие са открити, според Бътлър, не само в саморегулацията извън сферата на държавната намеса, но най-вече в самия език на омразата. Той представлява повтаряща се реч, „неговата омраза е функция на неговата повторемост“ (102). Ето защо „публичното представяне на нараняване [чрез реч] също е повторение, но не е само това, защото онова, което се показва, никога не е съвсем същото като това, което се има предвид, и в тази щастлива несъизмеримост се намира езиковият повод за промяна“ (102). Бътлър смята, че в някои отношения речта е винаги извън контрол. Тук се долавя влиянието на Жак Дерида и тя по-нататък неслучайно се позовава на

¹ Текстът на Първата поправка (от 1791 г.) гласи: „Конгресът няма да приема закони, които установяват или забраняват свободното изповядване на каквато и да било религия, ограничават свободата на словото, свободата на пресата или правото на хората да се събират мирно и да се обръщат с петиции към Правителството за отстраняване на несправедливости“, достъпно на: www.bglegis.com/usa%20constitution%201787.doc (посетен на 7 септември 2015 г.).

интерпретацията му на Остин, според която „провалът на перформатива е условие за неговата възможност“ (151).

Така, освен политиките на саморегулация, езикът на омразата може сам да инициира важен „момент на контра-мобилизация“. Начинът, по който някой е наречен, „едновременно подчинява и дава възможност, произвеждайки сцена на действие (агенсу) посредством амбивалентност, набор от ефекти, които надхвърлят мотивиращите намерения на наричането“ (163). По този начин думата, която наранява, става инструмент на съпротива в преразпределението на смисъла, което унищожава първоначалния контекст на нейната употреба. Алтернативата на регулацията за Бътлър е открита в „бунтовническа реч“, която да даде „необходимия отговор на вредоносния език“ (163). В крайна сметка според Бътлър на езика на омразата може да се противодейства по-ефективно с други езикови средства, отколкото с регулации и цензура. Контра-мобилизациите в езика и практиките на преозначаване на смисъла в случаите на употреба на този вид реч, са разгледани като политическа алтернатива на намесата на държавата.

Идеите на Бътлър остават в центъра на дебата за езика на омразата и са изключително влиятелни. Анализът ѝ е по-тясно свързан с контекста в САЩ. Не е случайно, че в тази страна през последните десетилетия юриспруденцията претърпява „промени по посока на разширяване на търпимостта към словото на омразата“ (Кънев 2010: 163). Този опит значително се различава от европейската практика.

Ако Бътлър се противопоставя на държавната регулация в сферата на езика на омразата и приема някои форми на саморегулация като университетските езикови кодекси, други автори посочват слабата им ефективност. Стенли Фиш например отбелязва, че „езиковите кодекси изглеждат очевидно са контрапродуктивни, или защото са прекалено силен отговор на незначителен дразнител, или защото застават на пътя на диалога, който ще доведе до оздравяване, или защото само ще засилят параноята, което на първо място произвежда проблема“ (Fish 1997: 7). Според Фиш, „в повечето случаи езиковите кодекси ще причинят повече проблеми, отколкото ще решат, и, като се има предвид всичко, често ще е по-мъдро да се толерира звукът на омразата и мърморенето нещо за пръчки и камъни, и ценността на свободно изразяване“ (8). Други коментатори на университетските езикови кодекси реагират срещу включването в тях на прекалено политически коректни изрази и ги оприличават на „езикова полиция“ (Davenport 2015).

Голяма група противници на държавната регулация в сферата на езика на омразата изхожда от либертариански позиции. В САЩ аргументите тук са свързани основно със стриктно придържане към принципите на Първата поправка към конституцията. На ценностно ниво свободата на словото се разглежда като имаща приоритет по отношение на всички други права. Колкото и изразителни да са ефектите от употребата на езика на омразата, те не се разглеждат като достатъчно основание за налагане на ограничения върху свободата на изразяване. В САЩ няма закон срещу езика на омразата като такъв. Употребата на подобни изрази представлява престъпление само ако има вероятност да доведе до сериозна вреда (Benesch, 2014: 21). В този контекст доминира идеята, че вместо да се налагат рестрикции, по-добре е да се насърчава дискусията и свободния обмен на идеи като форма на борба с езика на омразата. От друга страна, подобни възгледи са критикувани, включително и заради невъзможността за гарантиране на равнопоставеност между страните. По думите на Красимир Кънев например, в този характерен за САЩ контекст е трудно е да си представим „как представителка на маргинализирано етническо малцинство, дете или жена с увреждания, настанена в институция, биха могли да отговорят по равностоен начин чрез слово на кампания на омраза, която се води с ресурса на основна медия” (Кънев 2010: 169).

Обратно на крайните противници на ограничаването на свободата на изразяване, една по-егалитарна гледна точка обединява привържениците на намесата на държавата в регулирането на езика на омразата. Тук основният движещ мотив е защита на представителите на различни малцинствени общности. Изхожда се от принципа на равнопоставеност на хората и групите, които трябва в еднаква степен да са защитени от употребата на езика на омразата и други действия, насочени срещу тяхната идентичност и достойнство. Това е основен принцип на приетите на международно ниво текстове за правата на човека. Отхвърлянето на принципа за равнопоставеност на всички човешки същества трябва, следователно, да води до законово ограничаване на езика на омразата, чрез който това отхвърляне се осъществява. Както посочва например Рафаел Коен-Алмагор, „толерантност, която схваща правото на свобода на изразяване като картбланш, позволяващ всяка реч, при всякакви обстоятелства, може да се окаже контрапродуктивна със своето подпомагане на процъфтяването на анти-толерантни мнения и на движения, основани на омраза” (Cohen-Almagor 2001: 23). Приема се също така, че езикът на омразата може да представлява опасност за обществото. Джефри Маршал отбелязва „проблема за запазването на свободната преса в лицето на предизвикателствата от сили, които, ако са оставени необуздани, ще разрушат институциите на свободното общество” (Marshall 2001: IX). Подобни разбирания като цяло са залегнали в европейската практика на законово третиране на езика на омразата.

Централният въпрос в този контекст е свързан с намирането на практически баланс между рестрикция и свобода на словото. Тази дилема неслучайно е приемана за една от най-трудните и противоречиви в теорията на либералната толерантност и по отношение на гаранциите, давани от националните конституции за свободата на изразяване.

Дебатите по темата остават изключително оживени. През последните няколко години те са особено активни по повод книгата на Джереми Уолдърн *Вредата в езика на омразата*. Уолдърн е изявен защитник за регулацията на този вид дискурс. Подобно на Джудит Бътлър, той е представител на перформативния подход към езика, но се придържа много по-стриктно към идеята за тясна обвързаност между реч и действие. Според Уолдърн езикът на омразата трябва да бъде подложен на законови рестрикции, защото подкопава преди всичко една базова увереност, която хората трябва да имат, разбираана като „споделено чувство за основните елементи на статуса на всеки един човек, неговото достойнство и репутация като гражданин или член на общество в добро състояние“ (Waldron 2012: 47). На такава увереност хората могат да разчитат, когато са третирани по справедлив начин. Езикът на омразата обаче нанася вреда на „порядъка на обществото, базиран върху честта“ (92). За Уолдърн атаките срещу репутацията, извършвани със средствата на носещия омраза език, подриват достойнството на хората „в смисъла на тяхното признаване като социални равни и като носители на правата на човека и конституционните права“ (59). Уолдърн сравнява речта на омразата със замърсяване. Тя е разгледана като форма на насилие, което е не само физическо и емоционално, но при определени обстоятелства има и икономически измерения. Възможно е регулацията да бъде основана и върху съдържанието, доколкото то нанася вреди на различни дискриминирани групи.

Книгата на Уолдърн предизвиква оживени полемки и поради факта, че той препоръчва САЩ да разгледат по-ангажирано европейската практика по отношение на езика омразата, защото Европейският съюз много по-ефективно защитава уязвимите групи в обществото. По повод на книгата обаче други автори застъпват противоположно мнение, като смятат, че Европа трябва да се доближи до практиката, наложена в САЩ по линия на стриктното придържане към Първата поправка. По думите на Тимъти Гартън Аш, свободата на словото насърчава разнообразието и „в една либерална демокрация някой туийт, изпълнен с омраза, е най-добре посрещнат чрез всеобщо осъждане и социален натиск – неща, които социалните медии също позволяват и дори подсилват – а не толкова чрез отнемане времето на полицията, която има по-важни неща, с които да се занимава“ (Гартън Аш 2014).²

² <http://www.librev.com/index.php/discussion-europe-publisher/2417-2014-06-21-19-43-45>

Заедно с Уолдрън други автори също търсят аргументи в полза на законовото преследване на езика на омразата. Подобни аргументи се откриват най-вече в изследвания, които доказват, че психологическите ефекти от употребата на такава реч могат да оказват влияние и върху физическото състояние на индивида. В една от най-влиятелните публикации по темата, книгата *Думи, които нараняват: критическа расова теория, нападателно слово и Първата поправка*, Ричард Делгадо отбелязва:

„Психологическите реакции на такава стигматизация се състоят от чувства на унижение, изолация и омраза към самия себе си. Следователно не е нито необичайно, нито ненормално (abnormal) за стигматизираните хора да се чувстват амбивалентно по отношение на възприемане на тяхната самооценка и идентичност. Тази амбивалентност възниква от осъзнаването от стана на стигматизирания индивид, че другите възприемат него или нея като неотговарящ на социалните стандарти, стандарти, които индивидът е приел. Стигматизираните по този начин лица често са свръхчувствителни и очакват болка в перспективата за контакт с „нормалните“. [...] Психологическите ефекти от расизма могат също да доведат до душевни и психосоматични заболявания. Засегнатата страна може да реагира с търсене на бягство чрез употребата на алкохол, наркотици или с други видове антисоциално поведение” (Delgado 1993: 91).

В тази перспектива нараняването със средствата на езика е третирано като физическо нараняване. Заедно с Делгадо, останалите автори на книгата критикуват ортодоксията на Първата поправка към конституцията на САЩ и смятат, че не всеки вид реч трябва да бъде защитена. Подобно на тях мнозина други изследователи приемат, че е оправдано законът да преследва всяка форма на език на омраза, който има за цел да упражни психологическо въздействие, защото то се разбира като еквивалентно на физическо нараняване, при обстоятелства, в които таргет групата не може да избегне излагането си на такава реч (Cohen-Almagor 2001: 4). Други автори като например Кенан Малик обаче смятат, че езикът на омразата трябва да се санкционира единствено и само когато в неговата употреба се съдържа пряка заплаха за насилствено действие, когато са налице „както директна връзка между слово и действие, така и намерение от страна на подбудителя за извършването на конкретния насилствен акт” (Малик 2014). Такава по същество е и съдебната практиката в САЩ (а в рамките на ЕС например и в Унгария), където езикът на омразата е престъпление само ако създава непосредствена опасност за този, към когото е насочен. Малик настоява да се прави разлика между регулация „въз основа на съдържанието” и такава „въз основа на ефекта”, и рязко се противопоставя на това словото да бъде забранявано просто заради съдържанието му.

По сходен начин предлага да се действа и Сузан Бенеш. Тя приема, че законът трябва да влиза в сила само в случаите, в които езикът на омразата се трансформира в това, което тя нарича „опасно слово“ – „специфична подкатегория на езика на омразата, определена от нейната способност да вдъхновява или катализира групово насилие“ (Benesch 2014: 22). Наред с други средства за превенция и противопоставяне на езика на омразата, Бенеш, подобно на Джудит Бътлър, отбелязва важността на така наречената „на срещна реч“ (counter speech). Противопоставянето на езика на омразата с други езикови средства е особено ефективно когато влиятелни или изявени лидери публично и недвусмислено показват, че не одобряват изразяването на омраза и особено насилието, проявено в резултат от омраза, смята Бенеш.

Отношението към насилието, вдъхновено от омраза, при което жертвата е атакувана поради принадлежността ѝ към дадена група, спрямо която извършителят има предрасъдъци, на свой ред не е еднозначно. Джеймс Якобс и Кимбърли Потър, автори на книгата *Престъпления от омраза. Криминално право и политики на идентичността* подчертават, че законите, свързани с престъпления от омраза, могат да водят до задълбочаване на конфликтите в обществото (Jacobs and Potter 1998: 132). Според авторите, „чрез предефиниране на престъплението като аспект на междугрупови конфликти, законите за престъпления от омраза насърчават гражданите да мислят за себе си като за членове на идентичностни групи [...], втвърдявайки по този начин чувството за негодувание на всяка от групите. Това от своя страна допринася за балканизация на американското общество, а не за обединяването му“ (131). Чрез избора на това кои предрасъдъци трансформират обикновеното престъпление в престъпление от омраза неизбежно се генерира политически конфликт, смятат авторите. Маркирането и наказването на индивидуални престъпления като престъпления от омраза създава поводи за междугрупови конфликти. Самото отчитане и обсъждане на етикирани по този начин престъпления, „произвежда преувеличена представа за честотата на престъпления от омраза и неправомерно отрицателна картина на състоянието на междугруповите отношения“, отбелязват Якобс и Потър (132). Според тях законите за престъпления от омраза имат потенциала да подкопават социалната солидарност, защото дефинират престъпленията като извършвани от членове на една социална група срещу членове на друга, вместо на отделни личности срещу обществото.

Престъпленията от омраза и езикът на омразата често са свързани, но са третираны по различен начин от закона (в първия случай вече е налице престъпление според други закони, докато във втория това, което се криминализира, е употребата на специфични изразни средства). В *Езикът на омразата и законът: философско изследване* Алекс Браун разграничава десет

клъстера на правото, регулациите и кодексите, при които е налице ограничаване на езика на омразата:

1. Клевета на група
2. Негативно стереотипизиране и стигматизиране
3. Изразяване на омраза
4. Подбуждане на омраза
5. Заплахи за обществения ред
6. Отричане и др. на актове на масова жестокост, насилие или геноцид
7. Престъпления, свързани с накърняване на достойнството на личността и причиняване на неимуществени (морални) вреди
8. Нарушения на гражданските или човешките права
9. Свързани с изразяване престъпления от омраза
10. Рестрикции във времето, мястото и начина на поведение

Според Браун клъстерът, свързан с изразяването на омраза, най-често предизвиква възражения във връзка с нарушаване на важни принципи на свободата на словото. Много закони в различни страни се стремят да избегнат проблема и да защитят ценностите на свободата на изразяване чрез изключване от обхвата си на действие на „твърдения, публикувани или излъчени за нуждите на обществен дебат, артистично изразяване, журналистически репортаж или редакционен коментар“ (Brown 2015: 24).

Спорове са налице и по отношение на ограниченията, налагани с рамките на други клъстери. Санкционирането на отричането на геноцид например не се приема еднозначно. Някои автори, като влиятелния френски историк Пиер Нора, отхвърлят всички форми на закони за паметта, налагащи ограничения върху представянето на миналото. На фона на риска от санкции, дискусиите стават невъзможни и историческите изследванията се парализират, смята Нора. Той дори инициира създаването на асоциация „Свобода за историята“. Други историци, като например Волфганг Бенц, са на противоположна позиция и аргументират нуждата от наказание за отричането на геноцид. Те смятат, че законът не се занимава с историците, а само с онези, които отричат или маргинализират геноцида (Liakos 2011).

Сдържаният ефект, който се наблюдава в резултат на регулациите, е налице на много места, включително и в България. Перспективата за евентуални санкции често принуждава говорителите на езика на омразата да ограничат използването му, особено в медиите. Въпреки това въпросът за ефективността на законите, санкциониращи езика на омразата, остава открит. Според някои коментатори редица европейски държави имат болезнен опит в това отношение и „законите срещу езика на омразата имат скрита цена и непредвидени последици“ (Versendaal 2013).

Много са авторите, които не отхвърлят ограничаването на езика на омразата със силата на закона, но смятат, че той трябва да се прилага с мярка, като основната тежест на превенцията пада не върху наказанието, а върху саморегулацията, особено в сферата на медиите. Възниква и дилемата какъв да е обхватът на модерирание във форумите в интернет и дали изобщо в тях да се ограничава свободата на изразяване на участниците. Практиката е разнопосочна. В социалните медии (Фейсбук, Туитър и др.) стандартите се задават от вътрешните правила на самите медийни институции. Възниква обаче проблемът за разминаването между локалното законодателство и стандартите, приети от опериращите често на глобално ниво социални медии. По правило се приема, че „няма нужда от държавни правови актове по отношение на социалните медии, докато те работят в съответствие с международните законови стандарти за защита на човешките права“ (Voev 2015).

Оразличаването между държавната интервенция с регулации на езика на омразата, от една страна, и, решенията за саморегулиране на свободата на словото, вземани в рамките на вътрешните правила на частните медийни институции, от друга, поражда и въпрос за баланса между двете сфери на действие. Показателен за тези напрежения е например случаят с Уикипедия. По повод различни санкции, налагани срещу редактори на сайта, като блокиране и забрани, текстът, коментиращ свободата на словото вътре в рамките на самата енциклопедия отбелязва:

Някои редактори очевидно смятат, че тъй като Фондация Уикимедия е със седалище в Съединените щати (и там са установени някои от съвършите на Уикипедия), Първата поправка към конституцията на САЩ се прилага и спрямо нея. Това е погрешно. Първата поправка забранява държавно цензуриране на изразяването; тя не пречи на организация, свързана с обществена благотворителност, като Фондация Уикимедия, сама да решава какви думи и образи ще бъдат представени на нейните уебсайтове, и по какъв начин.³

По-нататък в същия текст се отбелязва, че „Уикипедия не е цензурирана, но не предоставя платформа за всички форми на човешко изразяване“. Показателен е и случаят с така наречения „проблем за цензурата“ в Уикипедия.⁴ Според статията, посветена на темата, „в Уикипедия общата идея е, че концепциите не трябва да се цензурират и че медията, която илюстрира такива концепции също

³ Виж за повече подробности на: https://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Free_speech (посетен на 10 септември 2015 г.).

⁴ Виж: https://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Censorship_issue (посетен на 7 септември 2015 г.).

така не трябва да бъде цензурирана, ако илюстрирането има енциклопедична стойност. Определянето дали нещо има енциклопедична стойност е субективно и подлежи на обсъждане. Отвъд това, разнообразният терен на правни доктрини (и свързаният с тях дискурс) влияе върху това какво може или не може да бъде в Уикипедия”.⁵ В някои случаи възникват сериозни спорове и отделни лица се опитват да осъдят Уикипедия. Такъв е например случаят с Катина Шуберт, която атакува германската версия на Уикипедия заради статията за хитлер-югенд, където, според Шуберт, използването на нацистка образност надхвърля значително нуждите на документирането.

На фона на подобни полемки ясно се вижда, че в частната медийна сфера, включително и в големи сайтове, често може да има повече рестрикции, отколкото по линия на държавната регулация чрез криминализиране на езика на омразата и на други видове слово. Саморегулацията може да е ефективна, но остава въпросът дали тя е способна да постигне превантивната сила на закона.

Особено активни са дебатите, свързани с употребата на език на омразата в медиите. Медийните закони и етичните кодекси налагат определени стандарти, но споровете дали журналистите трябва да остават неутрални във всяка една ситуация продължават. Много автори смятат, че „на етичния журналист трябва да бъде позволено да се издигне над обективността, като не остава морално неутрален по някои въпроси. Следователно, морално неутралното отразяване на език на омразата, расизъм, робство, геноцид или тероризъм, е лоша идея. Това е фалшива и погрешна концепция” (Cohen-Almagor 2001: XVIII).

В някои по-специфични случаи, макар текстовете на законите и на етичните кодекси да са еднозначни, санкционирането за езика на омразата в медиите е трудно, защото източникът му не са самите медии, а политици, които при това често са защитени от имунитет. В българския опит например се следват препоръки на Съвета на Европа и практиката на Европейския съд за правата на човека, като се приема „необходимостта медиите да отразяват враждебната реч, за да информират гражданите за изразителите □ и разпространението □ в обществото. Разбира се, при задължителна реакция от страна на техните представители (водещи, репортери и пр.), която според възможностите на програмния формат да пази достойнството на нападатите и демократичните ценности в публичната комуникация” (Лозанов 2014).

⁵ Пак там.

Дебатите за ограниченията на езика на омразата припламват около конкретни, получили широк медиен отзвук събития. Сред тях са издадената религиозна смъртна присъда (фатва) на Салман Рушди заради романа му „Сатанински строфи“, полемиките около датските карикатури на пророка Мохамед, разстрела на редакцията на френския сатиричен вестник „Шарли Абдо“, напливът на мигранти към ЕС и др. Не липсват и многобройни български случаи, които на свой ред събуждат оживени коментари и пораждат сблъсък на гледни точки (за подробности виж частта *Езикът на омразата в България по-долу*).

В крайна сметка различните страни в дебатите се обединяват около разбирането за нуждата на противодействие на езика на омразата. Разликата е в представите за средствата, с които обществото може да се справи с проблема. Така различията отварят и пространство за алтернативни политически решения. Основният въпрос е как да се действа, за да се предотврати преходът от език на омраза към престъпления от омраза.

Библиография

Гартън Аш, Тимъти (2014). Свобода и разнообразие. В: *Либерален преглед*, 21 юни 2014, достъпно на: <http://www.librev.com/index.php/discussion-europe-publisher/2417-2014-06-21-19-43-45> (посетен на 28 август 2015 г.).

Кънев, Красимир (2010). Слово на омраза. В: Кънев, К. (ред.) *Свободата на изразяване*, Сиби, София.

Лозанов, Георги (2014). Чия е враждебната реч? В: *Годишен доклад 2013*, фондация „Медийна демокрация“, достъпно на: <http://www.fmd.bg/?p=8641> (посетен на 8 септември 2015 г.).

Малик, Кенан (2012). Защо словото на омразата не бива да бъде забранявано. В: *Либерален преглед*, 09 Май 2012, достъпно на: <http://www.librev.com/index.php/discussion-politics-publisher/1592-2012-05-09-00-37-29> (посетен на 21 август 2015 г.).

Остин, Джон (1996). *Как с думи се вършат неща*. ИК „Критика и хуманизъм“, София.

Benesch, Susan (2014). Defining and diminishing hate speech. In: *State of the World's Minorities and Indigenous Peoples 2014*, достъпно на <http://www.minorityrights.org/12473/state-of-the-worlds-minorities/mrg-state-of-the-worlds-minorities-2014-chapter02.pdf>, (посетен на 6 септември 2015 г.).

Boev, Boyko (2015). Freedom of Expression in Social Media. Достъпно на: <https://www.linkedin.com/pulse/freedom-expression-social-media-boyko-boev> (посетен на 28 август 2015 г.).

Brown, Alex (2015). *Hate Speech Law: A Philosophical Examination*, Routledge.

Butler, Judith (1997). *Excitable Speech. A Politics of the Performative*. Routledge.

Cohen-Almagor, Raphael (2001). *Speech, Media and Ethics. The Limits of Free Expression*. PALGRAVE.

Davenport, David (2015). Language Police At University Of New Hampshire: Saying 'American' Is Now Politically Incorrect. In: *Forbes*, Jul. 30, достъпно на: <http://www.forbes.com/sites/daviddavenport/2015/07/30/proud-to-be-an-american-do-not-say-so-at-the-university-of-new-hampshire/> (посетен на 6 септември 2015 г.).

Delgado, Richard (1993). In: Matsuda, M. J., Lawrence III, C. R., Delgado, R. and Crenshaw K. W., *Words that wound: Critical race theory, assaultive speech, and the first amendment*. Boulder: Westview Press.

Fish, Stanley (1997). Boutique multiculturalism, or why liberals are incapable of thinking about hate speech. In: *Critical Inquiry*, vol. 23, n. 2.

Jacobs, James and Potter, Kimberly (1998). *Hate Crimes: Criminal Law & Identity Politics*, Oxford University Press.

Liakos, Antonis (2011). How to Deal with Tormented Pasts, In: *Academia.edu* [Historein], достъпно на: [http://www.academia.edu/2348006/How to Deal with Tormented Pasts](http://www.academia.edu/2348006/How_to_Deal_with_Tormented_Pasts) (посетен на 10 септември 2015 г.).

Marshall, Geoffrey (2001). Foreword. In: Cohen-Almagor, R., *Speech, Media and Ethics. The Limits of Free Expression*. PALGRAVE.

Versendaal, Harry van (2013). Hate speech: The lesser of two evils, In: *Ekathimerini.com*, 04.06.2013, достъпно на: <http://www.ekathimerini.com/151798/article/ekathimerini/comment/hate-speech-the-lesser-of-two-evils> (посетен на 10 септември 2015 г.).

Waldron, Jeremy (2012), *The Harm in Hate Speech*, Harvard University Press.

Този текст е създаден с финансовата подкрепа на Програмата за подкрепа на неправителствени организации в България по Финансовия Механизъм на Европейското икономическо пространство. Цялата отговорност за съдържанието на текста се носи от Фондация „Медийна демокрация“ и при никакви обстоятелства не може да се приема, че този текст отразява официалното становище на Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство и Оператора на Програмата за подкрепа на неправителствени организации в България.